BELA DURANCI

A SZÍNEK ÉS VONALAK POÉTÁJA

A vajdasági mezővárosok és városok régi polgári épületeinek lakásfalai — főleg Szabadkán, Újvidéken és Zrenjaninban — csodálatos meséket mesélnek. A szinte az egész falat beborító sok kép alig hagy helyet az idővel elsötétült falfestés egy-egy kis részletének. Aztán itt-ott világosabb négyszögek, akár a napsugarak nem érte test szégyenlős részecskéi, arról tanúskodnak, hogy a hanyatló régi erőt és jólétet megtörte a szükségszerűség: el kellett adni egy képet, két képet, a képek egész sorát, mindmegannyi emléket.

A figyelmes szemlélődő bizonyára észreveszi a nagy nevek hamisított műveit, amelyek erőszakos tanúságot tesznek egy kikényszerített színvonal mellett, felfigyel a kíváncsi, világjáró vajdaságiak egy rétegének széles körű érdeklődését tanúsító képzeletbeli filmszalagra, a fejlett ízlésű mecénásokra, az anvantgarde-ot a provinciális tespedtségben gátló konzervatív korlátokra, arra a korra, amelyben a nemesi ismertetőjelek hordozói mellett újságírók, orvosok, kereskedők, kocsmárosok, tisztviselők és szabók voltak a művészet fejlesztésének szenvedélyes élharcosai, mint a vajdasági képzőművészeti élet valóságának, jóindulatú, nehézkes, csalódott, elveszett »eladott lelkei«.

Mesélnek a falak!

A szerencsétlenül fekete lakkal bekeretezett patinás értékek és az értéktelen tarkaságok mellett, melyeket gyakran az arany susogással összefonódó gipszlevelek kerete hivatott megfelelő színvonalra emelni, szinte elfojtottan vonulnak végig a szellem és a tehetség szerény gyöngyszemei.

A valóságos vagy hamis fénynek ebben az egyvelegében még mindig ott lebegnek szégyenlősen a színekben szikrázó, de vonalakkal kordában tartott csodálatos pasztellek, amelyek első pillanatban kulisszának tetszenek, aztán meg egy felkavart lelkiállapot világainak, amelyek fehér hangsúlyokkal és fekete vonalakkal aláfestett lila, kék, sárga és zöld árnyalatokban ujjonganak. Csak úgy mellékesen elolvasható az aláírás is: Farkas B.

Farkas Béla (1894—1941) még mindig nem foglalja el az őt megillető helyet a fent említett falakon. A kiállítások, anekdóták, ellentmondások és a tragédia ellenére ez a festőművész még sokkal inkább csak a szóbeli hagyományokban van jelen, mintsem a két háború közötti évtizedek képzőművészeti örökségében.

A nem eléggé hangzatos név és a feledés rétege mellett, úgy gondolom, az az oka ennek, hogy a pasztell mint képzőművészeti technika nagyon is igénytelen, no meg a képek keretei is igen-igen gyengék. Valahogy az a benyomása az embernek, hogy a festő a maga szerény

méretű rajzlapjait elcserélte, elajándékozta, fillérekért átengedte már közvetlenül a rajztömbből, képeinek bekeretezését pedig úgy fogadta, mint egy teherrel többet abban a pénztelenségben, amely egyébként is gátolta, kiábrándította és elbátortalanította a villamossínek felé vezető végzetes útján.

Ennek a rémképeket látó alkotómunkának a villamoskerekek alatti erőszakos halálig vezető életútja számos végtelen kezdet formájában bonyolódott le, kezdve az elsőtől, amely az európai művészet avantgardista újjászületésében villant fel, a másodiktól, amely a háborúból fakadt, a harmadiktól, amely 1923-ban a vajdasági képzőművészek egyesülete önsegélyző akciójának közösségi szellemére támaszkodott, a negyediktől..., az ötödiktől..., a végtelen reményektől a reménytelenségig.

A Hírlap 1924. április 20-i számában a következő sorokat találjuk:

»Mindent tudni akartam, mindent át akartam élni, kimentem a legveszélyesebb helyekre és ottmaradtam végig...

A háboru után — sajnos — hosszú stagnálás következik. Nincs küzdelem, nincs is kinyújtott kéz, nincs lehetőség... semmi... semmi... csak visszautasítás és további lökések lefelé. Minden erkölcsi erőmre szükség van, hogy ne akasszam fel magam... Most talán indul valami az egyesületünkkel, én is megint indulni próbálok... Még nem látom magam. A jövő?«

Ezek a szavak, melyeket az alkotó keserűsége és idegessége mondatott ki a tehetetlenség pillanataiban, magukban rejtik a Farkas-művek megértésének kulcsát.

A Pesten ismert operaénekesnő, később megbecsült szabadkai énektanárnő fia nem indulhatott neki az életnek megfelelően kiformált ízlés és cizellált érzelmek nélkül. Mindezt a budapesti akadémián szerezte meg bizonyos fenntartásokkal, elvetvén azt a lehetőséget, hogy a provincia megszokott képzőművészeti értékeinek alapjain keresse a tökéletességet. Hozzá közelebb áll a művészet új világa, amely kitartóan harcol azért, hogy kivívja magának a helyet a társadalomban. A század első évtizede tele van olyan eseményekkel, amelyek szakítanak az ezeréves hazug fény kevélységének avult formáival, s a pesti képzőművészeti csatározásokban is a magyar képzőművészet értékes neveit juttatta az előtérbe. Kernstok Károly vezetésével tevékenykedett a *Nyolcak csoportja*, azzal a jelszóval összhangban, amelyet ez a tekintélyes mester így foglal össze: »A festésben értelmet, fegyelmezett emberi agymunkát«. A fiatal Lukács György ezekkel a szavakkal csatlakozik, kifejezvén álláspontját: »A rend és az értékek művészete, a megépítettség művészete mellett«. Ez Szabó Ervin, Diner-Dénes, Bartók és Kodály, Fülep Lajos és Lukács György, a Huszadik Század és a Nyugat ideje, amely fejet hajt minden új és haladó előtt, ellentétben Benczúr akademizmusával Van Gogh, Gauguin, Cézanne és a fauvisták elfogadása.

Az avantgardisták között többnyire fiatalok vannak, köztük néhányan ennek a vidéknek a fiataljai közül is. Itt van Pechán József, Oláh Sándor. Egri József mellett Farkas Béla is azzal dicsekszik, hogy »hosszú stagnálás után néhány erősebb kép, amellyel alapító tagja let-

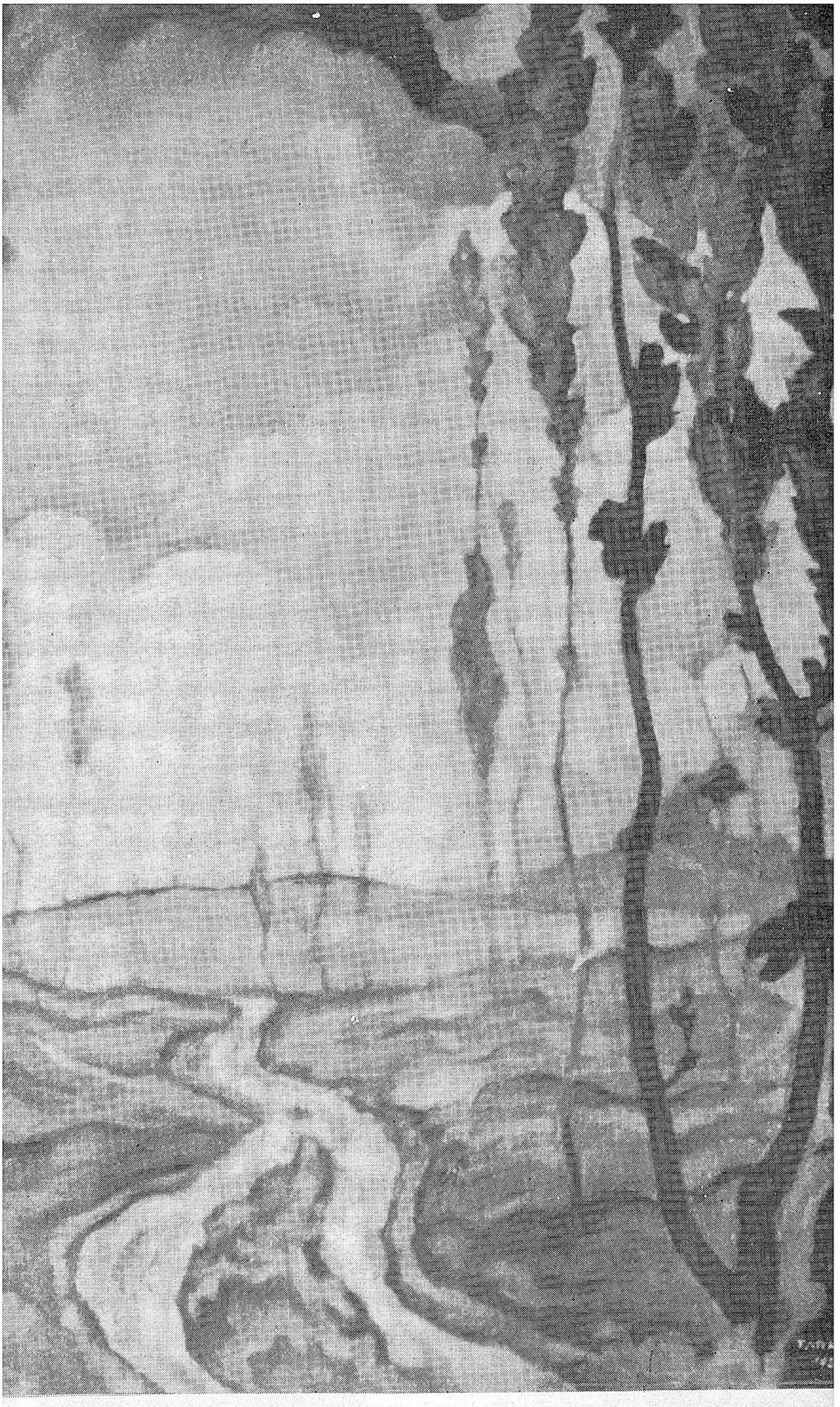

tem a (megjegyzés: nem mondja, hogy újjáéledt) Budapesti Nemzeti Szalonnak.«

Az európai művészet erjedésének éveiben járt Farkas iskolába és tanulmányozta a képzőművészetet Pesten, Bécsben, Berlinben. Kezdetként Nagybányát említi meg. Ott volt a kecskeméti művésztelepen, amelyet Iványi Grünwald Béla vezetett. Festett Kmettyvel és más ismert művészekkel együtt.

1914 elején Berlinben modern díszlettervet készít Reinhardt berlini színháza számára, és minden bizonnyal találkozik Ernst Stern díszlettervezővel (1876—1954), valamint H. Habermannal (1849—1929) és W. Leistikowval, a szecesszió ismert festőivel is. Díszlettervezőnek lenni Max Reinhardt színházában annyit jelent, hogy a művész már kialakult egyéni kifejezőerővel és tekintéllyel dicsekedhet. Minden jel arra mutat, hogy Farkas Béla ezekben a sorsdöntő években már nem csupán »sokat ígérő tehetség« volt. Festőművész volt, aki a körülmények alakulása, származása és a színházi kulisszák mellett eltöltött gyermekévei folytán a szecessziót *választotta* ki finom üzeneteinek legmegfelelőbb szótárául. A fényes reményekkel és nagy ambícióval induló díszlettervező előtt azonban egyszerre csak lehullott az első világháború függönye, és Farkas is felcserélte a színházi öltözéket az egyenruhával, nem bújván ki a harcos hivatás elől, habár görcsösen ellenezte a rombolás hivatását.

A háború befejezése után a festőművész egy ideig nem talál magának alkalmas talajt, amelyben nevelgethetné művészetének gyenge növényét. Beleolvadván a provincia fojtogató légkörébe, távol az energiát adó és a fejlődés ellenőrzését lehetővé tevő központoktól, Farkas Béla bekapcsolódott Vajdaság képzőművészeti életébe. Öntudatlanul, csakúgy, mint sokan mások, felült »már elismert tekintélyének piedesztáljára«, rutinosan kamatoztatva háború előtti ecsevonásait és a dekoratív díszlettervezés alaposan áttanulmányozott motívumait, amelyek a háború előtt modernek voltak, de az idő túllépet rajtuk.

Az az egyéni dráma, amely néhány év múlva bekövetkezik a megtorpant kezdetek sorozatában, keserűséggel, kiábrándultsággal, melankóliával tölti el Farkas kulisszáit, külön életet adván a pasztelleknek a halál küszöbén.

A rajzlapok, amelyeknek egész idő alatt mindig ugyanaz a sémája: két sík, köztük leginkább emberi figurával, mintha színpadi deszkákon állna, olyan megvilágításban, amely a színpad fényhatásaira emlékeztet, egy egészen új dimenziót kapnak — az érzéki csalódás kisugárzását.

A színeknek és vonalaknak ez a poétája, ez a kifinomult ízlésű író, titkolván lidérceinek lángját, olyan örökséget hagyott ránk, amelyet életében titkolt, s amelyet mások lefitymáltak, egy színekkel, a pasztellkréta bársonyos árnyalataival megfogalmazott gazdag lelki élet örökségét, amely a rajzpapíron egybeolvasztotta egy bonyolult egyéniség minden dilemmáját. Minthogy képtelen volt minden egyébre, Farkas Béla a maga művészetének bilincseivel, mint egyedüli lehetőséggel élve, nem találta meg a kivezető utat az elvarázsolt körből. A keserű sors díszleteivel kitöltött élet előadása azon a helyen ért véget 1941. október 13-án, ahol a villamos leggyorsabban robog Palics felé. Ez az év az első

világháború tartalékos tisztjének meghozhatta volna »az üldözött nemzeti kisebbségi« hamis fényének kicifrázott képkeretét. A festő, a humanista, az élet örvényében elhervadt levél azonban a végtelenség kristályos mélységeit választotta, pasztelljeit hagyva maga mögött, hogy tovább éljenek mocsoktalanul.

Amikor ma kiemeljük a hozzájuk nem illő keretek bilincséből ezeket a törékeny rajzlapokat, amelyeket egy alkotó élet festékpora borít, újra felfedezzük Farkas Bélát. A két háború közötti vajdasági képzőművészeti élet viszonylatában ritkák az annyira festői leírások, mint amilyenek Farkasé. A szecesszió művészetének meghosszabbított létét ez a művész valami elrettentő őszinteséggel töltötte meg, és a lehető legnagyobb mértékben összhangba hozta érzéseit az anyag és a gesztus lehetőségeivel. Művészete nem valami idejétmúlt művészet visszhangja, még akkor sem, ha anakronizmusnak hat a stílusa a keletkezés pillanatában, mert rajzlapjain a személyi megnyilatkozás útján sikerült kifejeznie egy nemzedékkel való összeforrottságát, amely tanúja volt egy sötét és bizonytalanságokkal teli, az elmúlt háborúra való emlékezéssel és az elkövetkező újabb háborúra való elrettentő előkészületekkel terhes kornak.

Fordította: i-r